

Rozhovor s prof. Lawrence A. Hirschfeldom, University of Michigan

Čo je rasa?

Dôležité je začať tým, čo rasa nie je. Bez ohľadu na to, čo nám zdanlivo vravia naše zmysly, rasa nie je biologicky koherentný príbeh o ľudskej rozmanitosti, a to jednoducho preto, lebo rasy, ktoré rozoznávame a pomenovávame, nie sú biologicky koherentnými populáciami. Jestvuje práve toľko biologických variácií v rámci rasových skupín, ako medzi nimi. To však neznamená, že rasa nie je reálna psychologicky či sociologicky. Je zrejmé, že rasa je reálna v oboch týchto zmysloch. Ľudia veria v rasy a využívajú túto vieru, aby organizovali dôležité rozmery sociálneho, ekonomického a politického života. To však nevytvára z rasy biologicky reálnu vec.

Vzhľadom na to má väčší zmysel premýšľať o rase ako o idej, nie ako o veci. Ba čo viac, podľa všetkého, čo poznáme z dejín rasových vzťahov, rasa je *zlá* idea. Teraz sa vynakladá pozoruhodné úsilie, aby sme sa zbavili práve tejto idey, aby sme vytvorili to, čo sa niekedy nazýva „farboslepá“ spoločnosť. Po 15 rokoch práce nad rasou ako ideou som však dospel k záveru, že je to nielen zlá idea, ale hlboko zakorenená zlá idea. Zdá sa, že naše mysle sú organizované takým spôsobom, ktorý robí z rasového myslenia – myslenia, že ľudský svet môže byť rozčlenený na diskkrétne rasové populácie – takmer automatickú súčasť nášho mentálneho repertoáru.

Tvrdím teda, že idea rasy vznikla z evolučnej adaptácie – pochopiť ľudí ako členov sociálnych skupín. Ako taká nemusí byť ničím, čoho sa môžeme zbaviť len tak ľahko. Takáto interpretácia rasového myslenia vôbec nie je taká ďalekosiahla, ak sa zamyslíte nad problémami, ktorým čelili populácie našich predkov. Získanie presného poznania o tom, kto patrí do akej skupiny a prečo, bolo jasne adaptívne pre príslušníkov druhu, ktorého jestvovanie je natoľko sociálne ako naše. Tí jednotlivci, ktorí mali tento druh poznania, boli schopní presne zhodnotiť, kto mohol najpravdepodobnejšie predstavovať hrozbu a kto nie. Ak je rasové myslenie čiastočne odvodené z takejto adaptácie, je veľmi hlboko zakorenenou predstavou.

Tvrdíte teda, že rasizmus je vrozený alebo nevyhnutný?

Vôbec nie. Vrozené sú však štruktúry, ktoré dávajú ľuďom schopnosť zhromažďovať a organizovať určité druhy poznania. Tieto štruktúry uľahčujú záver, že ľudia majú esenciálne, dedičné prirodzenosti, a o tých si myslíme, že plodia iné, menej bežné kvalitatívne rozdiely. Pamätajte, že tieto štruktúry umožňujú určité druhy poznania – samy osebe nám však toto poznanie neposkytujú. Kultúrne prostredie, v ktorom žijeme, je rovnako dôležité. V určitom

zmysle slova môžeme povedať, že tieto dve veci – myseľ a kultúra, v ktorej sa myseľ nachádza – pôsobia spoločne a vytvárajú jedna druhú.

Pre mnohých ľudí sú takéto myšlienky nepríjemné. Jestvuje veľký odpor voči predstave, že niečo iné než naučená kultúra – sociálne vplyvy – formuje presvedčenia ako rasa, ktoré majú politické dôsledky. Napospol sa teda tvrdí, napriek úplne jasnému nedostatku dôkazov, že môžeme do toho vstúpiť a „prerobiť“ myslenie ľudí jednoducho zmenou kultúrneho prostredia, v ktorom sa toto myslenie vyskytuje. Lenže takáto stratégia ignoruje to, čím myseľ ako adaptovaný orgán prispieva k procesu vytvárania rasy.

Možno to ľahšie uvidíme, ak zväžíme menej politické aspekty bežného myslenia. Teraz už vieme, že euklidovská geometria a newtonovská mechanika nie sú presnými opismi sveta. Naše bežné intuície však stále rovnako dobre oslovuje euklidovská geometria a newtonovská mechanika. Skrátka, tieto systémy myslenia dobre opisujú bežné myslenie, ak už nie fyzikálny svet. Je isté, že sa môžeme naučiť iné systémy na opis fyzikálneho sveta, napríklad riemannovskú geometriu alebo kvantovú fyziku. Nemôžeme sa však odučiť bežné myslenie. Rasa je v tomto ohľade ako euklidovská geometria. Môžeme sa naučiť, že je nepresným opisom sveta, to však neznamená, že zmizne z nášho pojmového arzenálu.

To má dôsledky v našom vyučovaní detí, týkajúcom sa rasy. Povedať deťom, že sme vnútri všetci rovnakí, že rasa nie je dôležitá a ide doslovne iba po hĺbku pokožky, v nás možno vzbudí lepší pocit o nás, no pravdepodobne to veľmi nezapôsobí na formovanie detského myslenia. A ani povedať deťom, že by nemali mať rasistické presvedčenia – presvedčenia, že ľudia sú rozčlenení do diskretných rasových skupín – nezapôsobí oveľa lepšie, iba čo ich to znepokojí. Keď dospelí hovoria deťom, že niečo, o čom deti vedia, že je to tak, vlastne tak nie je, vzbudí to znepokojenie. Nie je to však veľmi účinný spôsob, ako zmeniť presvedčenie. Predstavte si, akí by ste boli úspešní pri presvedčovaní niekoho, aby zhodil nadmernú hmotnosť, keby ste mu vraveli, že vlastne nie je hladný.

Má to nejaké dôsledky v tom, čo deti pocítujú k príslušníkom iných skupín?

Áno. Výskumy ukazujú, že okolo tretieho roku si deti vyvíjajú pomerne negatívne postoje k príslušníkom iných skupín. Mnohí ľudia veria, že deti sa tieto postoje učia pasívne tým, že preberajú svoje presvedčenia od dôležitých dospelých (zvyčajne od rodičov) okolo seba. Ako vraví príslovie, „čo sa za mladi naučíš, v starobe akoby si našiel“. Nie som si však istý, že je to tak. Výskumy, ktoré sme uskutočnili, poskytujú malú podporu tak pre tvrdenie, že deti sa okamžite učia, ako aj pre názor, že rodičia zohrávajú kritickú úlohu pri formovaní detských

postojov. Čo sa deti za mladi naučia, to platí, no neučia ich to nevyhnutne rodičia. V skutočnosti sa deti za mladi možno veľa naučia aj samy.

Ešte raz, má to zmysel vtedy, ak premýšľame o rase tak, že vznikla z evolučnej adaptácie na život v skupinách. Sociálne skupiny sú súčasťou sociálneho prostredia a aby sme sa niečo o nich naučili, k tomu najlepšie poslúži zameranie pozornosti na toto prostredie. Deti sa učia o rase tak, že zameriavajú svoju pozornosť na to, čomu verí komunita ako celok, a nie tak, že zameriavajú svoju pozornosť iba na to, čomu veria ich rodičia.

Takýto proces sa netýka iba rasy. Imigranti, ktorí hovoria so silným prízvukom, nemajú deti, ktoré hovoria s prízvukom. Ich deti nie sú také preto, lebo si nevšímajú len reč svojich rodičov. Vodidlom je pre nich aj reč iných okolitých ľudí, dokonca aj vtedy, keď sa s ňou stretávajú menej často než s rečou rodičov. Rovnakým spôsobom aj širšie kultúrne prostredie formuje rasové presvedčenia detí, pretože tie závisia od spôsobu, ako sú deti náchylné „počúvať“. Keď sa dieťa učí o rase, jeho úlohou je nájsť informácie, ktoré sú relevantné pre povahu sociálnych rozdielov, a kultúra je plná takýchto informácií. Mnohé z nich potvrdzujú, že rasové rozdiely sú zásadné a hlboké, takže nie je prekvapujúce, že deti dospejú k rovnakému presvedčeniu pomerne rýchlo.

Všimnite si spôsob, ako sa rasa zobrazuje v televízii – zdroj informácií, ktorý dokonca aj tie najmenšie deti „študujú“ mnohé hodiny. Pri každej epizóde *Show Billa Cosbyho*, ktorú dieťa vidí, sleduje aj desiatky reklám atletickej obuvi. Tieto reklamy zobrazujú černochovo ako zvieracích, nebezpečných ľudí, venujúcich sa násilným basketbalovým „hrám“ na dvoroch, na ktoré sa hľadí cez drôtené ploty. Keď dieťa vidí v týchto reklamách belochovo, tí sú zobrazovaní ako disciplinovaní, sústredení a pod kontrolou, prechádzajú sa v parkoch alebo pracujú nad počítačmi. Akú informáciu si dieťa z toho vezme podľa nášho očakávania?

Máme sklon vyrásť z takýchto názorov?

Nie automaticky. Istotne iba málo dospelých otvorene vyjadruje také „surové“ negatívne postoje ako „čierni sú leniví“, čo vravia mnohí predškolači. To však neznamená, že menej priame, menej zrejme vyjadrovanie týchto presvedčení zmizne, akonáhle vyrastieme.

Dovoľte mi uviesť príklad na základe výskumu, ktorý som nedávno ukončil. Jedným zo zásadných spôsobov, ako sa udržovala nerovnosť ekonomickej a politickej moci v Spojených štátoch, bol rasový prístup k tejto moci. Ten spočíval v tom, že sa udržovali diskkrétne rasové populácie napriek veľkému rozsahu rasového miešania, ktoré sa vyskytovalo vždy. „Pravidlo jedinej kropaje krvi“ bolo kľúčové pre udržanie fikcie diskkrétnych rasových populácií. Podľa pravidla jedinej kropaje je osoba čierna vtedy, keď má aspoň jedného doložiteľného čierneho

predka. Naše výskumy ukázali, že biele deti sa zrejme naučili pravidlo jedinej kropaje uprostred detstva. To však nebol najprekvapujúcejší nález. Bol som ohúrený, keď som zistil, že veľká väčšina mojich kolegov – ľudí, ktorých by som smrteľne urazil, keby som o nich tvrdil, že majú rasistické presvedčenia – tiež úprimne verí v pravidlo jedinej kropaje. Okrem toho, takmer všetci z nich súhlasili s tým, že menšinové rasové vlastnosti ako tmavá farba pokožky či kučeravé vlasy, sú geneticky dominantné nad väčšinovými rasovými vlastnosťami ako bledšia pokožka a rovné vlasy. Podľa nich je pravidlo jedinej kropaje doslovne zakorenené v biológii.

Pôvodne ma však zaujímalo zistenie, kedy presne sa deti učia pravidlo jedinej kropaje, pretože toto pravidlo nemá nijakú oporu v biológii. Tmavá pokožka geneticky nedominuje nad svetlými odtieňmi. Bežné myslenie nie je v tomto ohľade všímavé. Aký to dáva zmysel, keď sa vyhlási, že biela žena môže porodiť čierne dieťa, no čierna žena nemôže porodiť biele dieťa? Zjavne nijaký.

Samozrejme, v sociálnom používaní pravidla jednej kropaje nie je nič inherentne rasistické. Ide o spôsob, ako potvrdiť príslušnosť ku skupine v situácii veľkej hybridity. V súčasnej Amerike sú dobré dôvody pre jednotlivcov s čiernymi a bielymi rodičmi, aby sa prehlásili za čiernych. To platí obzvlášť dnes, keď politika identity zohráva dôležitú úlohu pri prerozdeľovaní množstva zdrojov. Kľúčovou vecou je tu však všimnúť si, že identita nemá základ v biológii, napriek historickému presvedčeniu, že je to tak.

Ako by ste spochybnili to, čoste pomenovali „hlboko zakorenenou zlou ideou“?

Hoci moja kniha [*Race in the Making: Culture, Cognition and Classification of Human Kinds*, 1996] je v zásade detailným opisom detských presvedčení o rase, dúfam, že nám tiež môže pomôcť nájsť spôsoby, ako účinnejšie vyučovať o význame rasy.

Na myseľ mi prichádzajú dva prístupy. Jeden by spočíval v tom, že by sme o rase vyučovali tak, ako vyučujeme o modernej fyzike. Neočakávame od našich študentov, že sa vzdajú bežných intuícii o fyzikálnom svete iba preto, lebo absolvujú hodiny fyziky, dokonca ani vtedy, keď tieto hodiny ukazujú, že bežné myslenie je nepresné. Hodiny na stredných školách vedieme práve tak, aby sme študentov naučili uvažovať o svete, ktorý sa zdá byť bežnému mysleniu bizarný.

Základom výuky o rase má byť pokúsiť sa rozvíjať v deťoch alternatívne štýly uvažovania o rozdieloch medzi ľuďmi. To vedie k priznaniu, ako veľa z nášho bežného myslenia je podporené psychologicky, historicky a kultúrne. Napríklad súčasťou bežného myslenia detí i dospelých je to, že všetko, čo potrebujeme k zisteniu, kto je čierny a kto je biely, je otvoriť oči a pozeráť sa. Dokážeme otriast' takýmto detským presvedčením, keď pripomenieme, že v našej

krajine pred 70 rokmi neboli Íri, Židia a Taliani považovaní za „bielych“. Termín „rasové nepokoje“ sa v tejto dobe používal na opisovanie konfliktu medzi bielymi a Talianmi, rovnako ako medzi bielymi a čiernymi. To, kto je biely a kto nie, je záležitosťou politiky, nie biológie, a je dôležité, aby to naše deti pochopili.

Druhý prístup spočíva v tom, že deťom poskytneme povedomie o tom, aké nebezpečné môže byť kategorizovanie podľa rasy. Veľa výuky o rase sa venuje presvedčaniu detí, že na rase málo záleží alebo že závisí iba od povrchných rozdielov. To je príťažlivá myšlienka, no neberie do úvahy, ako veľmi rasa v skutočnosti reguluje zdroje a príležitosti. Veľká väčšina bielych neuznáva, ako veľmi rasizmus zasahuje našu spoločnosť a formuje každodenný život čiernych. Možno by sme mali na to upriamovať pozornosť detí, a nepomáhať im ignorovať to.

Zdá sa, že ste presvedčený, že dospelí sa majú učiť rovnako veľa ako deti.

Najpravdepodobnejšie áno. Príliš veľa z nás si nedokáže uvedomiť, ako veľmi Amerika robí prostredie rasovým a vkladá do rasy vlastnosti, ktoré tam jednoducho nie sú. Používame rasu na označovanie chudoby a znevýhodnenia. To je zdôvodnenie rasovo založeného aktivizmu, ktorý veľmi podporujem.

Problémom však je, že takýmto používaním rasy riskujeme osvojiť si presvedčenie, že v skutočnosti jestvuje kauzálne spojenie medzi rasou a chudobou. Riskujeme, že budeme interpretovať chudobu rasovo, pretože budeme veriť, že chudoba je často rasovo podmienená. Nerobíme to preto, lebo jestvuje kauzálne spojenie medzi vecami, ktoré z niekoho vytvárajú príslušníka menšinovej rasy a vecami, ktoré z niekoho vytvárajú chudobného (hoci príliš mnoho ľudí je náchylných to vyhlasovať). Robíme to preto, lebo rasa je tak hlboko zakorenená, že naša pojmová výbava nás vyzýva, aby sme postulovali takéto spojenie.

Javy rasy a chudoby nie sú kauzálne spojené. Kauzálne spojené sú *presvedčenia*, ktoré zastávame o rase a chudobe. V skutočnosti si však ľudia až príliš ľahko predstavujú, že rasa spôsobuje mnoho vecí (napríklad atletickú zdatnosť či inteligenciu). Čiastočne to robia preto, lebo je ľahké veriť, že rasový materiál sa dedí ako celok. Myšlienka, že jestvuje niečo také ako „čierna krv“ – koherentná genetická rasová štruktúra, prenášaná z rodičov na deti – sa napospol prijíma. Niečo také ako rasový genetický materiál však nejestvuje. Práve preto nemá veľký zmysel pokúšať sa vysvetľovať distribúciu takej zložitej biologickej adaptácie ako je inteligencia s poukazom na rasu.

Ľudia, ktorí súhlasia s argumentom, že rasa je biologickým osudom, nie sú jediní, ktorí by sa mali v tomto ohľadení priučiť. Vláda bola rovnako náchylná používať rasu na mnohé účely, od stanovovania hraníc volebných obvodov po identifikovanie, kto má mať prístup

k programom boja proti chudobe. Logika tejto stratégie je rovnaká ako v situácii, o ktorej sme hovorili predtým. Rasa je znakom niečoho iného, v tomto prípade politickej izolácie a nerovnakého prístupu k zdrojom.

Nebolo by však lepšie stanoviť si otázku tak, aby nám to umožnilo skutočne zistiť, prečo ľudia skôr pociťujú znevýhodnenie, ako by ho odfiltrovali cez rasové kategórie? Problém nespočíva v tom, že používame heuristiku – stratégie, ktoré zjednodušujú svet, aby sme ho pochopili. Bohrov atóm (predstava atómu ako mini-verzie slnečného systému) bola nepresná, *ale aj* užitočná pri pokroku fyzikálnej teórie. Problém spočíva v tom, že v prípade rasy používame heuristiku, ktorá je obzvlášť zvodná a účinná. Vyzývame sami seba, aby sme mylne chápali svet prostredníctvom rasovo zafarbených okuliarov a potom si blahoželáme k jasnosti našich pozorovaní.

Používať rasu ako náhradu hmotného znevýhodnenia nie je len jednoducho zavádzajúce, je to stratégia, ktorá doslovne vzyva naše najhoršie inštinkty. Keďže tieto inštinkty sú také hlboké, je ťažké prejsť od nášho strategického používania tejto myšlienky k tomu, čo skutočne chceme vedieť. V mnohých oblastiach politiky – vzdelávanie, zdravotná starostlivosť, bývanie – sa nedokážem ubrániť presvedčeniu, že by bolo lepšie čeliť skôr zásadným štrukturálnym problémom, ktoré vytvárajú nerovnosť, než podliehať zvodom, ktoré nám pripravila naša pojmová výbava. Tieto zvody môžu byť pomocnými spôsobmi pri začatí odkrývania štruktúry sveta, no nevyhnutne ochudobňujú našu schopnosť preniknúť do tejto štruktúry.

Michigan Today